

Олександр БЄЛІКОВ
(*Донецьк, Україна*)

**Матеріали діловодчої документації
державних установ 1920–1950-х рр.
як джерело вивчення циган
(на прикладі Донецької області)**

Цигани є складовою сучасного українського суспільства. Дослідження минулого цього етносу в Україні є важливим не тільки для більш повного осмислення вітчизняної історії, але й для кращого порозуміння, зростання взаємодовіри між народами, зміцнення української нації. До того ж, досвід здійснення державної політики (як позитивний, так й негативний) щодо циган є дуже корисним і має бути врахованим при створенні сучасної етнонаціональної політики держави. На жаль, існує проблема, з якою зустрічається майже кожен науковець, який зацікавився циганською тематикою. Це значна розпорошеність інформації у різноманітних джерелах, її фрагментарність. Джерела є, проте потрібно багато часу та зусиль, щоб їх відшукати й зібрати. Буває навіть так, що дані стосовно циган можна знайти випадково, у джерелах, у яких цієї інформації просто не мало бути.

Величезну групу джерел складають матеріали діловодчої документації державних органів влади, як центральних, так і місцевих. Це офіційні документи організаційно-правового, розпорядчого, інформаційно-довідкового, довідково-аналітичного за звітного характеру. Аналіз фактів, що містяться в цих документах, дозволяє з'ясувати не тільки те, як формувалася правова база стосовно циган, але й якою ж була реальна політика щодо циганського народу з боку владних структур.

До цієї групи належать матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Серед документів фонду Секретаріату Ради Міністрів УРСР (ф. 2) містяться матеріали про залучення до праці циган, які займалися бродяжництвом у 50–60-і рр. ХХ ст. [1–3].

Серед матеріалів фонду Центральної комісії національних меншостей при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (1923–1932 рр.) (ф. 413), зібрані документи про роботу серед національних меншин, постанови, протоколи, листування стосовно залучення циган до землеробства, створення циганських колгоспів [4–8].

Особливо чисельними є матеріали місцевих органів влади. Зокрема, це діловодне листування вищих та нижчих інстанцій – рапорти, що містять інформацію про отримані накази та стан їх виконання; донесення, журнали засідань різних колегіальних органів, довідки комісій, службові листи, запити, скарги, реєстри тощо. Отже, документи обласних архівів містять у собі значний пласт інформації. Цю тезу автор проілюструє, спираючись на фонди Донецького обласного архіву.

Донбас завжди посідав чільне місце в Україні за представництвом циганського населення. Ще з XVIII ст., а особливо з початком промислової розбудови цього регіону, чисельність циган тут постійно зростала. Зрозуміло, що згадки про наявність циган можна знайти в офіційних документах. Матеріали, що зберігаються у Донецькому державному архіві, зокрема у фондах Юзівського окружного виконавчого комітету, Ради робочих, селянських та красноармійських депутатів м. Юзівки, Сталінського окружного виконкому Ради робочих, селянських та червоноармійських депутатів м. Сталіна 1921–1931 рр. (Ф. Р-2); Виконкому Донецької міської ради депутатів трудящих м. Донецька (Ф. Р 279), Виконкому Сталінської обласної ради депутатів трудящих м. Сталіна (Ф. Р 2794) містять відомості про взаємовідносини державних органів з циганським населенням на місцевому рівні, про чисельність циган у регіоні, склад циганських родин, стан їх матеріального забезпечення, заняття, писемність, настрої циган [9–21].

Період 1920–1950-х рр. – це час, коли радянська влада здійснила комплекс заходів щодо циган, а саме: прийняття правових актів; створення циганських колгоспів та промислових артілей; циганської суспільної організації. Головним завданням радянської влади відносно циган було проголошено залучення їх до виробничої праці у промисловості та землеробстві. Друга Світова війна розірвала цей процес.

1 жовтня 1926 р. було прийнято постанову ЦВК СРСР “Про заходи щодо сприяння переходу кочових циган до трудового осілого способу життя”, у якій було запропоновано ЦВК й РНК союзних республік здійснити заходи щодо першочергового пільгового наділення землею циган, які бажають перейти до осілого способу життя. У випадку пере-

дачі землі циганам у сільських місцевостях, на них розповсюджувалися усі пільги, встановлені для переселенців.

23 лютого 1927 р. була прийнята постанова ВУЦВК УРСР щодо землеустрою циган й заходів сприяння переходу циган-кочовиків на осілість “Про заходи допомоги до переходу кочових циган до трудового осілого населення”. Витяг з протоколу засідання Президії був розісланий по областям. У постанові було визначено:

1. Циганам, що бажають перейти до трудового осілого життя, надати право діставати землю поза міськими місцевостями порядком п. “б” арт. 6 зазначеного Кодексу.
2. Наділяти циган землею треба на загальних підставах порядком переселення з земель державного колонізаційного земельного фонду УСРР і з призначених для УСРР земель колонізаційного фонду Союзу РСР. Крім того, наділяти циган землею можна з земель фонду внутрішньо окружного розселення, що є у віданні окружних виконавчих комітетів, а також порядком арт. 46 Земельного Кодексу УСРР, із запасних невикористаних земель земельних громад.
3. На циган, що дістали землю на трудове користування порядком арт. 2 цієї постанови, поширюються всі пільги встановлені чинним законодавством для переселенців.
4. ...землі міст і селищ міського типу дається циганам тільки на праві забудування.
5. Запропонувати Урядові АМСРР й окружним виконавчим комітетам передбачити у своїх переселенських і розселенських планах відвід певної кількості землі для наділення циган, що бажають перейти до осілого життя.

Взявши на увагу необхідність переходу кочових народів УСРР до трудового осілого життя, доручити Наркоматам Внутрішніх справ і Земельних справ, а також ЦКНМ розробити інструкцію, якою передбачити низку заходів – з одного боку щодо адміністративного впливу, а з другого – до надання можливості переходу кочових народів УСРР до трудових процесів; до розробки інструкції залучити також Кустекспорт та кооперацію [12, арк. 128].

Для виконання постанови була розроблена «Інструкція про проведення заходів економічного та організаційно-адміністративного порядку для допомоги переходу кочовим циганам до осілого життя та залучення їх до трудових процесів» [13]. В інструкції йшлося про те, що «багато-

віковий кочовий образ життя циган виробив в них ряд особливостей в характері і звичаях, які є гальмом для переходу їх до осілого життя та залучення до трудових процесів». Було зрозуміло, що нормальними «мікроприємствами», без утворення особливих сприятливих умов, неможливо оселити кочуючих циган й залучити їх до трудових процесів. Для вирішення цього завдання потрібно було здійснити низку економічних та організаційно-адміністративних заходів. Серед них були:

- виявлення та облік всіх осілих та кочуючих циган;
- з метою виявлення настрою осілих та кочуючих циган і бажання їх перейти до осілого життя, перевести відповідну роз'яснювальну роботу, шляхом скликання на місцях (в районах чи в округах) зборів та нарад циганського населення;
- для втягування циганського населення в радянське будівництво – оргвідділу ВУЦВК та ЦКНМ вжити заходи до забезпечення за ними участі в виборах Рад, шляхом виділення уповноважених сільрад по населених пунктах й таборах, і притягненню їх через відповідні комісії до практичної роботи.
- приведення до осілого життя циган та втягування їх до трудових процесів повинно йти по 3-х напрямках: а) втягування до сільського господарства; б) утворення кустарно-виробничих артілей; в) втягування до промисловості.

Для здійснення цього пропонувалося «всім циганам, які бажають перейти до сільського господарства, надати в першу чергу на місцях їх перебування землю в порядку постанови ВУЦВКу від 23/II-1927 р., а коли на місці вільної землі не буде, то переселяти на вільні землі колонізаційного фонду, прирівнюючи їх у всіх відношеннях до переселенців. Допомогати хліборобам-циганам в агрономічному відношенні через низову агромережу – інструктуванням про ведення сільського господарства; всім переселенцям-циганам видавати, по можливості повністю, переселенський кредит. Кредитування проводити у всіх випадках тільки за умов максимальної гарантії з боку циган осілого життя й заняття відповідними трудовими процесами. Щоб запобігати випадкам невиконання циганами зобов'язань по кредитуванню, необхідно, по можливості, всі види кредитової допомоги видавати не індивідуально окремим селянам, а колективам; вжити всі заходи для утворення найбільш сприятливих умов для організації з кочуючих циган кустарних виробничих та ремісничих об'єднань; розробити заходи по втягуванню контингенту з кочуючих циган, які бажають

перейти до осілости, в виробництво та промислові підприємства; житлоспілкам належить чинити зазначеним циганам всебічну допомогу для одержання ними відповідної житлової площі в кооперативних будівлях.

Відносно тих циган, які дали зобов'язання при кредитуванні перейти до осілого життя й інших трудових процесів, і не будуть їх виконувати – належить вживати термінові заходи для притягнення їх до відповідальності. Для більш успішного переходу кочуючих циган до осілости й нормальних трудових процесів, необхідно створювати серед них компактні об'єднання, як підчас наділення землею, так і підчас організації кустарних і виробничих артілей.

Щорічні плани роботи ЦКНацмен (ЦКНМ) серед малочисельних національностей в Україні на 1926–1930-і рр. завжди включали й циган. Увага зосереджувалася передусім на виявленні циганського населення, розробці необхідних заходів стосовно економічного сприяння циганам та сприяння Наркомпросу в культурному обслуговуванні циган [11]. Водночас у звітах підкреслювалося, що ЦКНМ робила спроби охопити роботою малочисельні національності, проте відсутність працівників та засобів гальмувало розвиток роботи [22]. Питання щодо циган постійно розглядалося на засіданнях ЦКНМ.

З повідомлення про стан роботи серед циганського населення Сталінським окружним бюро у 1929 р. можна дізнатися, що циганського населення в окрузі нараховувалося 420 осіб, які «займаються... торгівлею, не мають права голосувати й мешкають дуже розпорошено, внаслідок чого не обслуговується бюро» [23].

Важливим джерелом є матеріали ділового листування, у яких приватні особи звертаються с заявою до установи, яка представляє державну владу. Вони є дуже цінними, адже розкривають особисте ставлення авторів до подій. Протоколи Сталінського окружного бюро національних меншин зафіксували звернення циган м. Сталіна: 11 січня 1930 р. цигани, у кількості 30 родин, звернулися з проханням отримати землю на «Пісках» (сьогодні тут розташовані дачні ділянки сучасних донетчан). Зі слів циган усі вони незаможні (за виключенням 3-5 господарів, що мають власні хати), займаються торгівлею й не мають права голосу [24].

У січні 1933 р. до Сталінської міської ради звернулися 95 циган з заявою, у якій висловлювали бажання організувати колгосп. Цей документ відображає дух доби (орфографію документу збережено. – *О.Б.*):

“Просим президиум Горсовета обратить внимание на наше заявление от массы нацменов (цыган) желающие организовать коллектив так как мы отсталые народы. Как мы кочующие и бродячие были при царизме то мы считаем, что советская власть нас не оставит у разбитом корыте чтобы мы имели право голоса как все народы трудящиеся нещитаця из нацией, вы обратите внимание товарищи наше занятие одно и давно сотни годы, так при царизме нам не давали развиваця учение даже у некоторых бродяг не допускали нит о уче (?) А мы у советский республике живемо и так защищали наши некоторые товарищи у рядах Красной Армии, так вы не можете лишать нас из-за кнута права голоса. Так вот ми просимо колективно маса нацменів циган встановити нам право избрания голосов и выдать нам землю и организовать колектив чтобы работали мы как все пролетариаты” [17].

Після тексту додаються прізвища 36 циган та кількість членів їх родин та припис «ещо примкнет маса». Серед родин найбільш чисельні – Юрченків – (4 сім'ї, 25 осіб), Свидченків (5 сімей, 22 особи), Демьяненків (2 сім'ї, 18 осіб), (Сизоненків (3 сім'ї, 15 осіб), Швидченків (2 сім'ї, 12 осіб), Баглієнків (2 сім'ї, 10 осіб).

У Донецькому обласному архіві зберігається ще один дуже показовий документ – службова записка від 27 листопада 1933 р. на ім'я голови Сталінської міської Ради щодо «сербів та румунів-кочівників» у складі 26 родин (146 осіб), які «прибули наприкінці жовтня в м. Сталіне безо всякого плану й запрошення, а просто за своїм бажанням і вибором». Надається інформація стосовного того, хто вони: «всі вони біженці імперіялістичної війни, що вже в СРСР кочували по Україні, Північному Кавказі, перебуваючи, за їхніми словами не більше року в кожному окремому місті, тобто до цього часу осілими хоч на короткий час не були». Крім того, «70 відсотків їх належить до одного роду й тому ніяк не хочуть і слухати про роз'єднання їх по окремим квартирам не то що поодинці, а навіть невеликими групами, вимагаючи для них одного приміщення на всіх». Далі: «пристосовані вони до роботи лише великої кухонної посуду та лудіння її, до других робіт в промисловості, або у сільському господарстві не звичні і нічого робити не можуть: організовано ще ніколи не робили, а завжди примітивно кустарно поодинці».

Стосовно побуту міститься інформація, що

«оселилися у приміщенні бувшої конюшні – розп'яли у конюшні шатра й там живуть, використовуючи дерев'яні частини об став-

лення на паливо... Вони, як люди не звикли до додержання якогось хоч би мінімуму санітарії, і забруднюють не тільки двір, а й навколишню територію».

Далі ми дізнаємось, що

«14 листопада 1933 р. Металопромсоюз організував їх у промислову артіль по виробництву кухонного посуду. Добув їм для перероблення 5 тонн аркушевого заліза. Це залізо вони роздали кожному для переробки. Виробляють казани кожний з самого примітивного горна (багаття з дров) без будь-яких струменів, а просто на куску рельса маючи поганенький молоток. Про якість продукції після такого процесу говорити не доводиться. Обліку матеріалів ніякого не ведеться, що утворює великі можливості збувати матеріал на ринок» [16].

Таким чином, головні етапи політики радянської влади стосовно циган у 1920–1930-х рр. можна простежити на матеріалах місцевих архівів. Зрозуміло, що не все репрезентовано у повному обсязі, але навіть окремі документи, фрагменти є дуже яскравими свідченнями, що передають дух доби, настрої людей, їх ставлення до ситуації.

Цікавий блок документів присвячений повоєнним рокам. Війна мала важкі наслідки для циган України: жертви, каліцтва, діти-сироти, руйнація майже усіх досягнень 1930-х рр. тощо. У складні повоєнні роки багато з них повернулося до кочового способу життя. Такий “паразитичний спосіб життя” не вписувався до радянських ідеалів. Влітку 1956 р. перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов, перебуваючи на Донбасі, зустрівся з кочовими циганами [25]. Ця зустріч мала великі наслідки для циган, бо вже 5 жовтня 1956 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про залучення до праці циган й заборону бродяжництва”. Третій пункт указу встановлював кримінальну відповідальність за заняття бродяжництвом у вигляді заслання до п’яти років з обов’язковим притягненням до праці (цей пункт втратив силу лише 25 березня 1961 р.). 27 жовтня 1956 р. Рада міністрів УРСР прийняла відповідну постанову за № 1342 [20]. Облвиконкоми були зобов’язані у тримісячний термін розселити на постійне місце проживання циган, що займаються бродяжництвом, працевлаштувати їх і організувати культурно-побутове обслуговування. Було затверджено перелік районів розселення циган в УРСР (копія цієї постанови також зберігається у Донецькому архіві).

За рішенням Сталінської облради цигани-кочовики повинні бути розселені по всіх районах області, крім міст: Сталіна, Горлівки, Макіївки, Жданова, Артемівська, Слов'янська, Єнакієве, Харцизька (вважалося, що циган тут вже достатньо) [19].

Органами внутрішніх справ Сталінської області було складено контрольний лист щодо соціально-демографічної характеристики циган станом на 27 жовтня 1956 р. (див. Табл. 1).

Таблиця 1. Контрольний лист-характеристика осілого циганського населення Сталінської області станом на 27 жовтня 1956 р.[25]

Назва відділів та відділень	Родин	Кількість осіб	Чоловіки	Жінки	Діти	Працює	Паспорт	Прописка
Артемівський	7	35	4	18	13	2	-	22
Горлівський	1	5	-	5	-	2	5	5
Жданівський	11	47	14	13	20	-	-	-
Амвросієвський	19	83	28	32	23	16	11	22
Червоноармійський	24	121	28	37	56	27	12	15
Харцизький	1	4	1	2	1	-	-	-
Андріївське	8	30	6	11	13	17	-	-
Ольгінське	5	14	3	6	5	3	1	1
Селідовське	5	20	7	7	6	7	-	-
Разом	81	359	91	131	137	74	29	65

Наведені у таблиці дані свідчать, що з 222 дорослих циган більшість не мала паспортів (193) та постійної роботи (148). З 358 осіб мали прописку лише 65.

У листопаді 1956 р. виконком Сталінської обласної Ради згідно з постановою № 1342 прийняв рішення щодо розселення та працевлаштування ще 141 циганських родин (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Контрольний лист-рознарядка по Сталінській області стосовно розміщення кочових циганських родин (16.11.1956 р.)[26]

Назва відділу	Кількість родин	Назва відділу	Кількість родин
Артемівський	5	Новоселківський	10
Амвросієвський	5	Олександрівський	10
Будьонівський	5	Ольгінський	5
Волноваський	5	Первомайський	4
Володарський	5	Приморський	3
Добропільський	5	Слов'янський	5
Дружківський	3	Сніжнянський	3
Дебальцевський	3	Старо-Бешевський	5
Єнакієвський	3	Тельманівський	8
Костянтинівський	5	Червоно-Лиманський	5
Мар'їнський	4	Чистяківський	3
		Ямський	3
Разом – 141 родина			

З наведених у таблиці даних ми бачимо, що розселення циганських родин планувалося перш за все у сільські райони області.

Згідно з цим рішенням голови міських і районних виконкомів зобов'язувались: сприяти циганським родинам в отриманні земельних ділянок та кредитів на будівництво індивідуальних житлових будинків; виявляти у циганських родинах дітей шкільного віку і залучати їх до навчання у школах за місцем проживання. Органи міліції зобов'язувалися затримувати циганські табори, забезпечувати документами членів

осілих циганських родин. Але ця спроба прилучити циган до сільсько-господарської праці не вдалася, бо більшість циган намагалися жити у містах (див. Табл. 3)

Таблиця 3. Циганське населення Донецької області у 1970, 1979, 1989 рр.[29].

	1970 р.	1979 р.	1989 р.
Міське	3349	4307	4633
Сільське	87	175	173
Разом	3436	4482	4806

Головним наслідком акції 1956 р. було зовнішнє припинення кочування циганами. Так, наприклад, у середині 50-х рр. ХХ ст. тільки у с. Ново-Троїцьке Донецької області приїхало 34 родини (понад 200 осіб) циган-сервів з Київської та Полтавської областей, що поновили кочування під час Другої Світової війни та післявоєнні роки. По приїзду вони працювали у колгоспі, чоловіки працювали також ковалями [26]. Після примусового оселення переважна більшість, а саме – 90,5 % циганських сімей, мешкали у власних будинках, 9,3 % – у державних і лише 0,2 % – у кооперативних квартирах.

Таким чином, можна дійти висновків, що регіональна діловодча документація державних установ 1920–1950-х рр. є цінним джерелом інформації щодо циган України. Вона містить дані щодо різноманітних аспектів життя циган, особливо у транзитивні періоди. Ці матеріали віддзеркалюють процеси, що відбувалися у політичному, економічному, національному житті країни, й дозволяють відслідковувати, як здійснювалась державна етнополітична політика у центрі та на місцях. На жаль, матеріали діловодчої документації радянських державних установ стосовно циган залишаються малодослідженими, хоча цей напрямок є досить перспективним у дослідженні циганської тематики.

Джерела та література

1. Центральний Державний архів (далі – ЦДАВО України) – Ф.2: Секретаріат Ради Міністрів УРСР. – Оп. 9. – Спр. 4362. Документи про залучення до праці циган, які займалися бродяжництвом (довідки, інформації). – 31 січня 1958 р. – Арк. 10–31, 38–44.
2. ЦДАВО України – Ф.2: Секретаріат Ради Міністрів УРСР. – Оп. 9. – Спр. 8040. Документи про залучення до праці циган, які займалися бро-

дьяжництвом (довідки, інформації), 5 січня – 3 березня 1960 р. – Арк. 25–28, 34–67.

3. ЦДАВО України – Ф.1: ВУЦВК. – Оп. 3. – Спр. 1756. Постанова ВУЦИК та СНК УССР про заходи сприяння переходу кочових циган до трудового осілого способу життя. – Арк. 60–62.

4. ЦДАВО України – Ф.413: ЦКНМ (1923–1932). – Оп.1. – Спр. 527. Доповідь “Про переселення нацменшостей на Україні” та Постанова ЦКНМ по доповіді наркомземправ (1930). – Арк. 2–7.

5. ЦДАВО України – Ф. 413: ЦКНМ (1923–1932). – Оп. 1. – Спр. 452: Документи про роботу серед нацменшостей, витяги з протоколів, висновки, тези доповідей, таблиці. Звіт про роботу серед нацменшостей Мелітопольської округи з Х.1928 по Х.1929. – Арк. 39–82.

6. ЦДАВО України – Ф. 413: ЦКНМ (1923–1932). – Оп. 1. – Спр. 452: Документи про роботу серед нацменин, витяги з протоколів, висновки, тези доповідей, таблиці “Нацменшості УСРР до XII роковин Жовтня”. – Арк. 85.

7. ЦДАВО України – Ф. 413: ЦКНМ (1923–1932). – Оп. 1. – Спр. 548 (1 квітня 1931 – 2 серпня 1932): Переписка з Наркомземом УССР, райвиконкоммами про проведення колективізації серед нац. меншин. Проект постанови ЦКНМ про прискорення залучення малокількісних нацменшостей (асірійців та циган) до землеробства. – Арк. 39.

8. ЦДАВО України – Ф. 413: ЦКНМ (1923–1932). – Оп. 1. – Спр. 84. (ВУЦИК) Лист голови КЦНМ від 6 вересня 1929 р. “Про скликання Всеукраїнської конференції трудящих циган в листопаді 1929 р.” – Арк. 109.

9. Держархів Донецької області (*дали* – ДАДО) – Ф. Р–279. – Оп. 1. – Спр. 225. Тези доповіді про стан нацменроботи на Україні та її перспективах. 1930. – Арк. 15.

10. ДАДО – Ф. Р–279. – Оп. 1. – Спр. 472. Протокол № 15/75 засідання ЦКНМ при ВУЦВК від 23.12.1931. – Арк. 52.

11. ДАДО – Ф. Р–279. – Оп. 1. – Спр. 759. План роботи ЦКНацмен при ВУЦИКу серед малочисельних національностей на Україні в 1926–1927 рр. – Арк. 37.

12. ДАДО – Ф. Р 2. – Оп. 1. – Спр. 759. Витяг із протоколу засідання Президії Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету. Харків, 23 лютого 1927. – Арк. 128.

13. ДАДО – Ф. Р 279. – Оп. 1. – Спр. 759. Інструкція про економічні та організаційно-адміністративні заходи для заохочення кочуючих циган до осілого способу життя та залучення їх до праці 1928 р. – Арк. 127–128.

14. ДАДО – Ф. Р–2. – Оп. 1. – Спр. 1004. Про чисельність циганського населення Сталінського округу. – Арк. 61.

15. ДАДО – Ф. Р–2. – Оп. 1. – Спр. 1004. Усна заява циган м. Сталіно від 11.1.1930. – Арк. 63.

16. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 1. – Спр. 1024. (Сталінська міська рада робочих, селянських та красноармійських депутатів. 24 травня – 24 грудня 1933). Службова записка “Про обстеження стану життя та роботи сербів та румунів-кочівників”. – Арк. 48–50.

17. ДАДО – Ф. Р–279. – Оп. 1. – Спр. 1032. Заява циган м. Сталіна щодо надання їм землі та створення колгоспу. – Арк. 15.

18. ДАДО – Ф. Р–1838. – Оп. 1. – Спр. 2. Доповідна записка про звірства німецьких окупантів в Артемівському районі. – Арк. 21–25.

19. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 2. – Спр. 266. Рішення Сталінської обласної ради депутатів трудящих «Про виконання Указу Президіума Верховної Ради СРСР від 5 жовтня 1956 р. «Про залучення до праці циган, які займаються бродяжництвом» від 16 листопада 1956 р. – Арк. 91–93, 95, 96.

20. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 2. – Спр. 266: “Постанови Ради міністрів УРСР з № 1301 по № 1436 Постанова Ради міністрів УРСР № 1342 від 27 жовтня 1956 р. – Арк. 86–90.

21. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 2. – Спр. 266. “Постанови Ради міністрів УРСР з № 1301 по № 1436. Контрольний лист. «Наявні цигани в області станом на 27.10.1956 р.»». – Арк. 94.

22. ДАДО – Ф. Р–2. – Оп. 1. – Спр. 759. Звіт про діяльність Центральної комісії національних меншин при ВУЦИКу за термін з 1.4.1926 по 1.10.1926. – Арк. 49.

23. ДАДО – Ф. Р–2. – Оп. 1. – Спр. 1004. – Повідомлення окружного бюро національних меншин Сталінського окрвиконкому ЦКНМ про проведеної роботу серед циганського населення округу. – Арк. 61.

24. ДАДО – Ф. Р–2. – Оп. 1. – Спр. 1004. – Протоколи Сталінського окружного бюро національних меншин та матеріали до них про кадри по обстеженню роботи серед національних меншин по Старобешівському, Селідовському та ін. районам. – Арк. 61.

25. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 2. – Спр. 266. “Постанови Ради міністрів УРСР з № 1301 по № 1436 Контрольний лист. «Наявні цигани в області станом на 27.10.1956 р.»». – Арк. 94.

26. ДАДО – Ф. Р–2794. – Оп. 2. – Спр. 266. Додаток до рішення Сталінської обласної ради депутатів трудящих «Про виконання Указу Президіума Верховної Ради СРСР від 5 жовтня 1956 р. “Про залучення до праці циган, які займаються бродяжництвом» від 16 листопада 1956 р.” – Арк. 93

27. *Герценов Б.* Два цвета времени. Как Н.С. Хрушев хотел сделать оседлыми цыган // Первая линия. – 1993. – № 42 (200).

28. *Гармаш Л.Н.* Новотроицкие цыгане (по материалам целевых исследований 1993 г.) // *Летопись Донбасса. Краеведческий сборник.* – Вып. 3. – Донецк, 1995. – С. 62–66.

29. Национальный состав населения Донецкой области (по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г.) // *Статистический сборник.* – Донецк, 1992. – № 4. – С. 5-6

Олександр Беліков (*Донецьк, Україна*) *Матеріали діловодчої документації державних установ 1920–1950-х рр. як джерело вивчення циган (на прикладі Донецької області)*

У статті розглядаються матеріали діловодчої документації центральних і місцевих державних органів влади як джерело з історії циган. Аналіз фактів, що містяться в цих документах, дозволяє з'ясувати, як формувалася правова база стосовно циган в Україні, якою була реальна політика щодо циганського народу з боку владних структур.

Ключові слова: матеріали діловодної документації, державні установи, Донецький обласний архів, осілі цигани, кочові цигани

Александр Беликов (*Донецк, Украина*) *Материалы делопроизводственной документации государственных учреждений 1920–1950-х гг. как источник изучения цыган (на примере Донецкой области)*

В статье рассматриваются материалы делопроизводственной документации центральных и местных государственных органов власти как источник по истории цыган. Анализ фактов, содержащихся в этих документах, позволяет выяснить, как формировалась правовая база относительно цыган в Украине, какой была реальная политика относительно цыганского народа со стороны властных структур.

Ключевые слова: материалы делопроизводственной документации, государственные органы, Донецкий областной архив, оседлые цыгане, кочевые цыгане

Alexander Belikov (*Donetsk, Ukraine*) *Materials of the office work documentation of government institutions in 1920th – 1950th years as a source of research of Gypsies (on example of Donetsk region)*

The article reviews the materials of the office work documentation of central and local government institutions as a source of the history of Gypsies. The analysis of the facts contained in these documents, allows the understanding of how regulatory framework for Gypsies in Ukraine was formed, what was the real policy towards Gypsy people from the authoritative side.

Key words: office work documentation, government bodies, Donetsk regional archive, settled gypsies, nomadic gypsies